

RIKSADVOKATEN

TVANGSMIDDELBRUK I MINDRE ALVORLIGE NARKOTIKASAKER

Oppfølgende undersøkelse

Innholdsfortegnelse

Forord.....	3
1 Sammen drag.....	4
2 Bakgrunnen for og gjennomføring av undersøkelsen.....	5
2.1 Bakgrunnen for undersøkelsen	5
2.2 Nærmere om gjennomføringen av undersøkelsen	6
3 Opplysninger om de undersøkte sakene og mistenkte.....	6
3.1 Datagrunnlaget.....	6
3.2 Opplysninger om mistenkte – særlig om mindreårige og gjengangere	7
3.3 Saksregistrering og konkurrans.....	8
4 Tvangsmiddelbruk i de undersøkte sakene – funn og vurderinger	9
4.1 Innledning og oversikt over tvangsmiddelbruk i de undersøkte sakene	9
4.2 Ransaking.....	9
4.2.1 Ransaking i de undersøkte sakene.....	9
4.2.2 Beslutningsnivå og hjemmel	10
4.2.3 Etterforskningsformål.....	11
4.2.4 Særlig om ransaking av mobiltelefon	11
4.2.5 Forholdsmessighet og notoritet.....	11
4.3 Kroppslig undersøkelse	12
5 Avsluttende kommentar	13
Vedlegg.....	14

Forord

Politiets, påtalemyndighetens og domstolenes behandling av mindre alvorlige narkotikasaker har vært i endring i den senere tid. I april 2021 ga jeg presiserende direktiver om enkelte rettslige skranker for etterforskningen av slike saker, og fremhevet betydningen av påtalemyndighetens legalitetskontroll av politiets bruk av straffeprosessuelle tvangsmidler. I kjølvannet av brevet har tjenestepersoner i politidistriktene, Politidirektoratet og statsadvokatembetene nedlagt et betydelig arbeid for å sørge for å sikre god etterlevelse og implementering av direktivene. Jeg vil benytte anledningen til å takke alle involverte for deres innsats i denne forbindelse.

Statsadvokatene har gjennomført to nasjonale undersøkelser for å belyse politidistriktenes praksis i mindre alvorlige narkotikasaker. Rapporten fra den første undersøkelsen, som omfattet saker som var etterforsket før 9. april 2021, ble publisert av Riksadvokatembetet i februar i år. Den foreliggende rapporten viser resultater fra statsadvokatenes undersøkelser av saker som er behandlet etter at de presiserende direktivene ble gitt. Statsadvokatene har gitt meg tilbakemelding om at direktivene pr. i dag i det store og hele etterleves i politidistriktene, og mange statsadvokater – men ikke alle – vurderer nå situasjonen slik at det ikke er behov for ytterligere fagledelses- eller opplæringstiltak i denne forbindelse. Det meldes også om en klar forbedring av notoritet (etterprøvbarheten) for beslutninger om tvangsmiddelbruk, hvilket er en nødvendig forutsetning for påtalemyndighetens og domstolenes legalitetskontroll. Jeg ser positivt på den utvikling som disse funnene i undersøkelsen viser. Forbedringer knyttet til notoritet i straffesaksdokumentene vil ventelig kunne gi positive ringvirkninger også på andre saksområder enn de mindre alvorlige narkotikasakene.

Som nevnt i brev fra Riksadvokatembetet 13. mai 2022 er det en pågående rettsutvikling i saker om befatning med narkotika til egen bruk. Riksadvokaten vil fortløpende vurdere behovet for eventuell ytterligere veiledning i lys av nye rettsavgjørelser på området, men situasjonen krever også at påtalemyndighetens tjenestemenn selv følger utviklingen med våkent blikk.

Oslo, 21. november 2022

Jørn Sigurd Maurud

1 Sammendrag

Riksadvokaten publiserte den 14. februar 2022¹ en rapport om politiets tvangsmiddelbruk i mindre alvorlige narkotikasaker (Riksadvokatens skriftserie 1/2022). Saksutvalget var fra tiden før riksadvokatens brev av 9. april 2021 der det ble gitt presiserende direktiver om tvangsmiddelbruken i slike saker. Rapporten var basert på statsadvokatembetenes regionale undersøkelser med påfølgende rapporter om saksgjennomgang, intervjuer og vurderinger, i tillegg til Riksadvokatembetets egen saksgjennomgang og vurderinger.

Rapporten fra 14. februar 2022 konkluderte med at det på enkelte områder var avvik i forhold til riksadvokatens føringer. Den foreliggende undersøkelsen er en oppfølging av forrige undersøkelse. Når det gjelder innholdet i riksadvokatens retningslinjer og direktiver mv. viser en til forrige rapport.

Alle saker som omfattes av den oppfølgende undersøkelsen er fra tiden etter riksadvokatens brev av 9. april 2021. Formålet med den oppfølgende undersøkelsen er å undersøke om politiets praksis ved tvangsmiddelbruk i mindre alvorlige narkotikasaker er endret etter 9. april 2021. Spørsmålene som er stilt er i hovedsak de samme som ved forrige undersøkelse, men det er foretatt enkelte justeringer.

Statsadvokatene har denne gang gjennomgått 515 saker. Dette er færre saker enn ved forrige undersøkelse, men riksadvokaten vurderer at antallet saker er tilstrekkelig for å fange opp om riksadvokatens direktiver av 9. april 2021 har medført endringer i politiets tvangsmiddelbruk i mindre alvorlige narkotikasaker.

Riksadvokatens overordnede inntrykk er at politiets etterlevelse av riksadvokatens føringer er bedre, og på enkelte områder betydelig bedre, enn ved forrige undersøkelse. Det samme inntrykket formidles fra statsadvokatembetene i deres rapporter. Statsadvokatenes undersøkelser ligger som vedlegg til rapporten.

Den tydeligste forbedringen ser en i politiets bruk av kroppslige undersøkelser (i praksis urinprøver) for å avdekke eller bekrefte bruk av narkotika med hjemmel i straffeprosessloven § 157. Ved forrige undersøkelse fant statsadvokatene et stort antall saker der urinprøve ble besluttet og gjennomført med slikt formål, noe som strider mot riksadvokatens direktiv av 9. april 2021. I denne undersøkelsen fant en ingen saker der slik undersøkelse ble besluttet eller gjennomført etter at direktivet ble gitt. Temaet behandles nærmere i punkt 4.3.

Undersøkelsen viser også en forbedring ved at tvangsmiddelbruk begrenses til det som er relevant for å ta stilling til mistanken mot den siktede. Dette kommer først og fremst til uttrykk ved at politiet i en mindre andel av sakene har gjennomgått siktedes mobiltelefon – og at gjennomgangen oftere er vurdert av statsadvokaten som et relevant etterforskingsskritt – sammenlignet med resultatene i den forrige undersøkelsen. Se punkt 4.2.3 og 4.2.4.

¹ Rapporten er tilgjengelig gjennom riksadvokatens nettside: <https://www.riksadvokaten.no/wp-content/uploads/2022/02/Nasj-rapport-tvangsmiddelbruk-i-mindre-alv-narkotikasaker.pdf>

Notoriteten knyttet til både mistankegrunnlag og beslutningskompetanse er bedret. Slik notoritet er avgjørende for den etterfølgende legalitetskontrollen. Selv om resultatene er forbedret, bør politiet ha fortsatt ha oppmerksomhet rundt temaet. Spørsmålene om notoritet er behandlet i punkt 4.2.5.

Forrige undersøkelse avdekket svakheter og feil ved bruken av politiets egen beslutning om tvangsmidler etter straffeprosessloven § 198 første ledd nr. 2. Særlig gjaldt dette forståelsen av vilkåret "ferske spor". Også på dette området ses en markert forbedring. Flere statsadvokatembeter opplyser f. eks. at jourhavende jurist kontaktes oftere enn tidligere. En konstaterer at det fremdeles forekommer feil bruk av kompetansereglene. Politiet bør derfor fortsette forbedringsarbeidet på dette feltet. Vurderingen av praksis rundt kompetanseregler er nærmere omtalt i punkt 4.2.2.

2 Bakgrunnen for og gjennomføring av undersøkelsen

2.1 Bakgrunnen for undersøkelsen

Den offentlige diskusjonen i forbindelse med Rusreformutvalgets innstilling (NOU 2019: 26) og Stortingets behandling av Prop. 92 L (2020-2021) ga grunn til å tro at det ikke var tilstrekkelig oppmerksomhet rundt enkelte sider ved politiets tvangsmiddelbruk i mindre alvorlige narkotikasaker. Dette gjaldt særlig vurderingen av hva som er relevant etterforskningsformål og politiets og påtalemyndighetens vurdering av forholdsmessigheten av enkelte tvangsinngrep.

I brev av 9. april 2021 ga riksadvokaten overordnede direktiver om tvangsmiddelbruken i mindre alvorlige narkotikasaker. I forlengelsen av riksadvokatens brev nedsatte Politidirektoratet en arbeidsgruppe som utarbeidet retningslinjer om ransaking i narkotikasaker. Retningslinjene ble publisert den 2. juli 2021. Det ble også iverksatt en rekke opplæringstiltak, delvis med bistand fra statsadvokatembetene, i politidistriktene.

Ved brev av 13. april 2021 besluttet riksadvokaten at statsadvokatene i fagledelsesøyemed skulle gjennomføre en undersøkelse om politiets etterlevelse av direktivene. Undersøkelsen skulle bestå av saksgjennomgang, rutinegjennomgang og intervjuer med relevant personell. Gjennomføringen av undersøkelsen er nærmere beskrevet i Riksadvokatembetets rapport publisert 14. februar 2022.

Gjennom undersøkelsen ble det avdekket relativt hyppig forekommende feil og mangler i forhold til direktivene i riksadvokatens brev av 9. april 2021 for så vidt gjaldt forholdsmessighetsvurderingen av kroppslige undersøkelser (urinprøver), samt anvendelsen av straffeprosessloven § 198 første ledd nr. 2, som gir polititjenestepersoner hjemmel til å ransake uten at det foreligger beslutning fra retten eller påtalemyndigheten. Undersøkelsen avdekket også enkelte andre mangler, f. eks. manglende notoritet om hvilke vurderinger som lå til grunn for ransaking av mobiltelefon der mistanken kun omfattet bruk eller besittelse av narkotika (relevant etterforskningsformål).

Undersøkelsen beskrevet ovenfor omfattet kun saker som var anmeldt før riksadvokatens brev av 9. april 2021. Ved riksadvokatens brev av 27. september 2021 ble det opplyst at en tok sikte på å

gjennomføre en oppfølgende undersøkelse av tvangsmiddelbruken i mindre alvorlige narkotikasaker i løpet av 2022. De nærmere rammene for undersøkelsen er gitt i riksadvokatens brev av 7. april 2022. Denne gangen har statsadvokatene gjennomgått saker som er anmeldt etter 9. april 2021. Formålet med undersøkelsen er å kontrollere om riksadvokatens overordnede direktiver, politiets nye retningslinjer og de ulike opplæringstiltakene har hatt den ønskede effekt.

2.2 Nærmere om gjennomføringen av undersøkelsen

Denne undersøkelsen er organisert og lagt opp på samme måte som statsadvokatenes første undersøkelse av tvangsmiddelbruk i mindre alvorlige narkotikasaker, se omtale i punkt 2.1 ovenfor. Det er imidlertid noen mindre endringer i enkelte spørsmål sammenlignet med den forrige undersøkelsen. Dette skyldes dels et behov for å redusere arbeidsbyrden og dels at det under gjennomgangen av resultatene fra forrige undersøkelse ble identifisert et behov for å justere spørsmålene. For de spørsmålene der det er gjort endringer, vil resultatene i innværende undersøkelse ikke nødvendigvis være direkte sammenlignbare med forrige undersøkelse. Dette vil bli påpekt og drøftet i tilknytning til de enkeltspørsmålene det gjelder.

Statsadvokatembetene leverte sine regionale rapporter til riksadvokaten 1. september 2022, og disse er vedlagt denne rapporten.

3 Opplysninger om de undersøkte sakene og mistenkte

3.1 Datagrunnlaget

Blant annet av ressurs hensyn er den foreliggende undersøkelsen noe nedskalert sammenlignet med den første undersøkelsen. Grunnlaget for saksgjennomgangen er alle saker kodet som overtredelse av legemiddeloven § 31 annet ledd, jf. § 24 første ledd, eller straffeloven § 231, anmeldt i to tilfeldig valgte uker etter 9. april 2021 – uke 48 i 2021 og uke 10 i 2022. Omfanget er dermed redusert sammenlignet med forrige undersøkelse, som omfattet saker fra tre tilfeldig valgte uker i 2020 og 2021. Omfanget av undersøkelsen er også mindre som følge av at antallet anmeldte lovbrudd er redusert de senere årene, hvilket innebærer at hver av de tilfeldig valgte ukene inneholdt færre saker pr. uke enn ved forrige undersøkelse.

Det er til sammen gjennomgått 515 saker, hvorav 44 prosent (225) av sakene – i henhold til opplysninger i PAL STRASAK – gjelder overtredelse av legemiddeloven og 56 prosent (290) gjelder overtredelse av straffeloven § 231. Ved forrige undersøkelse gjaldt 82 prosent av sakene overtredelse av legemiddeloven og 18 prosent overtredelse av straffeloven. Endringen skyldes særlig at det siden forrige undersøkelse har vært en nedgang i antall saker om overtredelse av legemiddeloven. Som ved forrige undersøkelse er det stor forskjell mellom politidistriktene når det gjelder antallet saker.

Statsadvokatene har vurdert hva anmeldelsen gjelder, og har ved saksgjennomgangen hatt mulighet til å svare bruk og/eller besittelse etter legemiddeloven § 31 annet ledd, jf. § 24, eller overtredelse av § 231 i straffeloven eller begge deler. For saker om overtredelse av straffeloven § 231, ble

statsadvokatene bedt om å besvare om den enkelte overtredelse kunne anses som en *mindre alvorlig narkotikasak* vurdert etter opplysningene som forelå på det tidspunktet da tvangsmidler ble besluttet (uaktet om det senere skulle vise seg at saken var mer alvorlig enn først antatt).² Antall saker som statsadvokatene har gjennomgått nærmere er gitt i tabell 3.1, fordelt på politidistrikt.

161 av sakene som kun gjelder overtredelse av straffeloven § 231 er ved undersøkelsen *ikke* ansett som en mindre alvorlig narkotikasak. Disse sakene inngår ikke i datamaterialet som er analysert nærmere i denne rapporten. I tillegg er det syv saker som ikke ser ut til å være gjennomgått. Til sammen er det dermed 347 saker som omhandler mindre alvorlige narkotikasaker som er gjennomgått, og som danner grunnlag for vurderingene i denne rapporten.

Tabell 3.1 Antall saker gjennomgått, fordelt på politidistrikt

Politidistrikt	Antall saker	Andel av saker
Oslo	32	9 %
Øst	53	15 %
Innlandet	11	3 %
Sør-Øst	33	10 %
Agder	33	10 %
Sør-Vest	34	10 %
Vest	58	17 %
Møre og Romsdal	27	8 %
Trøndelag	33	10 %
Nordland	13	4 %
Troms	16	5 %
Finnmark	4	1 %
Sum	347	100 %

3.2 Opplysninger om mistenkte – særlig om mindreårige og gjengangere

I utvalget er 9 prosent av gjerningspersonene *under 18 år*, hvilket er samme andel som ved forrige undersøkelse.

Som beskrevet i forrige rapport, har politiets aktivitet rettet mot brukermiljøer, herunder de *rusavhengige*, endret seg i de senere årene. I forrige undersøkelse var statsadvokatene bedt om å vurdere om den mistenkte var en *gjenganger*, med andre ord en person med mange tidligere narkotikaforhold. Dette ble besvart bekreftende i 22 prosent av sakene, men en nærmere analyse av tilgjengelig datamateriale foretatt ved Riksadvokatembetet indikerte at den relle andelen trolig var noe høyere.

Undersøkelsen viste at politiet kun unntaksvis etter eget initiativ forfulgte en mistanke om mindre alvorlig narkotikakriminalitet begått av en rusavhengig. Det store flertallet av saker hadde utspring i andre oppdrag som politiet håndterte, slik som annen kriminalitet eller ordensoppdrag. I den foreliggende undersøkelsen er spørsmålet endret slik at statsadvokaten skulle besvare om personen

² Statsadvokatene ble gitt blant annet følgende veiledning for vurderingen: Det er i utgangspunktet saker i det nedre sjiktet av straffeloven § 231 som er aktuelle. Saker som gjelder erverv eller oppbevaring til egen bruk bør i utgangspunktet normalt være omfattet, med mindre mistanken gjelder mer stoff enn det man normalt ville forvente i denne type saker. Hvordan saken har oppstått kan også gi en pekepinn: Saker som starter med observasjon av rusbruk eller rus; saker som starter med tips fra publikum; mindre beslag som gjøres i forbindelse med annen kriminalitet eller ordensoppdrag.

var *rusavhengig*. Formålet er fortsatt å få en indikasjon på hvorvidt personer med et etablert og vedvarende rusproblem strafforfølges for mindre alvorlig narkotikakriminalitet. Spørsmålet om personen er *rusavhengig* er besvart bekreftende i 29 prosent av sakene som er undersøkt. Også denne gangen er tilbakemeldingen fra statsadvokatene at undersøkelsene ikke gir grunnlag for å hevde at politiet aktivt forfølger *rusavhengige* for mindre alvorlige narkotikalovbrudd.

3.3 Saksregistrering og konkurrans

Statsadvokatene var bedt om å undersøke om mindre alvorlige narkotikasaker oppstår alene eller i forbindelse med annen kriminalitet, og i så fall hva slags kriminalitet.

Av de 347 gjennomgåtte sakene viste undersøkelsen at mindre alvorlige narkotikasaker var anmeldt i kombinasjon med andre typer overtredelser, eller hadde en annen inngang slik som ordensoppdrag, velferdssjekk e. l., i nesten to tredjedeler av sakene (218 saker). I den forrige undersøkelsen gjaldt det samme for omtrent halvparten av sakene.

Narkotikasaker anmeldes oftest sammen med trafikksaker (126 saker), vinningsaker (33 saker) og ordensforstyrrelser (17 saker).

Eksempler på saker som er vurdert "i kombinasjon med andre forhold" er der siktede ble stoppet i en trafikkontroll og det var mistanke om påvirkning, der siktede var mistenkt for ordensforstyrrelse og det ble funnet narkotika eller det var mistanke om rus, saker der siktede var i besittelse av tyvgods og det ble funnet narkotika osv.

I riksadvokatens brev av 9. april 2021 ble det omerindret at det ved strafforfølgning av bruk av narkotika ikke skal påtales tilhørende erverv og besittelse av brukerdosen i konkurrans. Dette har tidligere vært påpekt i riksadvokatens rundskriv nr. 2/2014 (Narkotikarundskrivet) kap III nr. 2. For å undersøke overholdelsen av dette ble statsadvokatene bedt om å undersøke om bruk av narkotika i den enkelte sak, der det var brukt tvangsmidler, var registrert i konkurrans med tilhørende erverv og besittelse. I den foreliggende undersøkelsen er det besvart bekreftende i 7 prosent av sakene (17 saker).

Blant de 123 sakene som ble avgjort med positiv påtaleavgjørelse, og hvor det er tvangsmiddelbruk, var det i 8 saker (7 prosent) opprettet siktelsesposter for både bruk av narkotika og tilhørende erverv og/eller besittelse av narkotika (som var knyttet til den påtalte bruken) i konkurrans. Statsadvokatene ble bedt om å vurdere om det var tilstrekkelig grunn til å ta med slike poster i konkurrans, og dette ble besvart bekreftende for 5 av sakene. Statsadvokatene har svart at det ikke var tilstrekkelig grunn til å ta med slike poster i konkurrans i 3 saker.

4 Tvangsmiddelbruk i de undersøkte sakene – funn og vurderinger

4.1 Innledning og oversikt over tvangsmiddelbruk i de undersøkte sakene

Straffeprosessuelle tvangsmidler er benyttet i omtrent to tredjedeler av de 347 sakene som er undersøkt, hvilket er noe lavere enn i forrige undersøkelse (74 prosent).

Tabell 4.1 Saker hvor det er/ikke er brukt tvangsmidler

	Antall saker	Andel
Brukt tvangsmidler	230	66 %
Ikke brukt tvangsmidler	117	34 %
Totalsum	347	100 %

Av de 230 sakene der det var brukt tvangsmidler, er 123 saker avgjort med positiv påtaleavgjørelse³. Av de resterende sakene er 46 avgjort med en annen type påtaleavgjørelse, mens 61 saker ikke var påtaleavgjort på tidspunktet sakene ble gjennomgått.

Det er gjennomført blod- og/eller urinprøve i 44 av de 347 sakene som er gjennomgått (13 prosent).

Tabell 4.2 Antall saker hvor det ble gjennomført blod- og/eller urinprøve

	Antall saker	Andel
Tatt blod- og /eller urinprøve	44	13 %
Både blod- og/eller urinprøve og ransaking	30	9 %
Både blod- og/eller urinprøve og personransaking	20	6 %
Både blod- og/eller urinprøve og ransaking av mistenktes bolig, bil mv.	25	7 %
Bare blod- og/eller urinprøve	14	4 %
Ikke tatt blod- og/eller urinprøve	303	87 %
Totalsum	347	100 %

4.2 Ransaking

4.2.1 Ransaking i de undersøkte sakene

Tabell 4.3 Antall saker hvor det ble gjennomført ransaking av person

	Antall saker	Andel
Ransaking av person	114	33 %
Ikke ransaking av person	233	67 %
Totalsum	347	100 %

Av de 114 sakene hvor det ble gjennomført ransaking av person ble det i 41 saker også gjennomført ransaking av mistenktes bolig, bil mv. Det ble gjennomført ransaking av mistenktes bolig, bil mv. uten at det ble gjennomført personransaking i 38 saker.

³ Med positiv påtaleavgjørelse menes: tiltale, tilståelsesdom, forelegg, påtaleunnløstelse eller konfliktrådsbehandling

4.2.2 Beslutningsnivå og hjemmel

Vilkårene for ransaking er nærmere omtalt i riksadvokatens brev av 9. april 2021 og i forrige rapport punkt 3.2.

I forrige undersøkelse var det ikke skilt mellom ransaking av siktedes bolig mv., jf. straffeprosessloven § 192,⁴ og personransaking, jf. straffeprosessloven § 195. Dette er endret i innværende undersøkelse, der det er stilt separate spørsmål om de to ulike typene ransaking.

Personransakingene ble besluttet av polititjenesteperson i 73 prosent av sakene. Det mest påberopte grunnlaget for ransaking uten beslutning fra retten eller påtalemyndigheten er at siktede forfølges på ferske spor, jf. straffeprosessloven § 198 første ledd nr. 2. I 23 prosent av sakene der det er foretatt personransaking ble ransakingen besluttet av påtalemyndigheten i politiet. I 2 saker er beslutningen tatt av retten og i 3 saker er beslutningen basert på samtykke.

Ransaking av siktedes bolig mv., jf. straffeprosessloven § 192, var i 71 prosent av tilfellene besluttet av påtalemyndigheten i politiet. I 24 prosent av tilfellene var ransakingen foretatt av polititjenesteperson uten beslutning fra retten eller påtalemyndigheten, jf. straffeprosessloven § 198.

For både personransaking og ransaking av bolig mv., var det kun i en svært liten andel tilfeller der ransakingen bygget på beslutning fra retten, eller på samtykke fra den siktede.

Ettersom ransaking basert på polititjenestepersoners myndighet etter straffeprosessloven § 198 har vært nokså utbredt i narkotikasaker, ble statsadvokatene bedt om å vurdere om politiet i saker der polititjenestepersoner selv har besluttet ransaking, burde ha kontaktet jourhavende for å få en ransakelsesbeslutning fra påtalemyndigheten.

Blant sakene der polititjenesteperson selv hadde besluttet personransaking har statsadvokatene i 22 prosent (18 saker) av sakene svart at påtalemyndigheten burde vært kontaktet. Den tilsvarende andelen for saker der polititjenesteperson selv hadde besluttet ransaking av hus mv., var 26 prosent (5 saker). I den forrige undersøkelsen ble spørsmålet stilt felles for personransakinger og ransakinger av hus mv., og resultatene i de to undersøkelsene er derfor ikke direkte sammenlignbare. Det nevnes likevel at resultatet i forrige undersøkelse var at jourhavende etter statsadvokatenes vurdering skulle vært kontaktet i 20 prosent av sakene, altså en lavere prosentandel enn det som gjelder både for personransaking og ransaking av hus mv. i den nye undersøkelsen.

Resultatene kan tilsi at det er behov for fortsatt oppmerksomhet om grensene for politiets myndighet etter straffeprosessloven § 198 i statsadvokatenes fagledelse fremover.

I rapporten fra forrige undersøkelse er observert feil ved politiets anvendelse av straffeprosessloven § 198 beskrevet nokså inngående.⁵ I denne oppfølgende undersøkelsen vil en særlig fremheve uriktig anvendelse av bestemmelsen i tilfeller der politiet står overfor en gruppe av mistenkte, for eksempel:

- Én person som står i en gruppe foretar seg noe mistenkelig (f.eks. kaster noe fra seg når en politibetjent kommer til stedet)
- Det lukter cannabis i en bil der det sitter flere personer (f.eks. ved mistanke om ruspåvirket kjøring)

I situasjoner som beskrevet ovenfor har en sett enkelte eksempler på at polititjenestepersoner har personransaket samtlige personer. Dette er i strid med straffeprosesslovens bestemmelser, ettersom

⁴ Straffeprosessloven § 192 første ledd gjelder ransaking av siktedes *bolig, rom eller oppbevaringssted*. Dette omfatter blant annet siktedes bil.

⁵ Se den rapportens punkt 3.2 og 6.2.

det uten ytterligere opplysninger ikke er tilstrekkelig grunnlag for å mistenke at (alle) personene har begått en straffbar handling.

Som ved forrige undersøkelse var det markerte forskjeller mellom statsadvokatembetene når det gjelder i hvor mange prosent av sakene statsadvokatene mente at jourhavende burde vært kontaktet. Ettersom antallet saker er såpass lavt i denne undersøkelsen, vil imidlertid noen få saker gi store utslag i prosentandelen ved hvert statsadvokatembete. Det vises til rapportene fra det enkelte statsadvokatembete, som er inntatt som vedlegg til denne rapporten, for nærmere opplysninger om variasjonen.

4.2.3 Etterforskningsformål

Statsadvokatene ble bedt om å undersøke om politiet på grunnlag av beslag av stoff hos en siktet hadde etterforsket vedkommende for kjøpet av stoffet. Dette ble besvart bekreftende i 12 saker (5 prosent av sakene der det var benyttet tvangsmidler). Blant disse 12 sakene var det kun én sak der det var benyttet ytterligere *tvangsmidler* for å etterforske kjøpet.

4.2.4 Særlig om ransaking av mobiltelefon

Som i forrige undersøkelse, har Riksadvokatembetet foretatt en manuell gjennomgang av de sakene i utvalget der mobiltelefoner var gjennomgått av politiet, særlig med henblikk på hvorvidt etterforskningskrittet var relevant, hvorvidt det var sikret tilstrekkelig notoritet og om gjennomføringen i den enkelte sak fremstår forholdsmessig.

Mobiltelefon ble beslaglagt i 20 saker. Mobiltelefonen var gjennomgått i 10 saker (dette er 4 prosent av totalt antall saker der det var brukt tvangsmidler, ned fra 9 prosent i forrige undersøkelse). I alle de 10 sakene der mobiltelefonen ble gjennomgått anså statsadvokatembetene gjennomgangen som et relevant etterforskningskritt. I forrige undersøkelse svarte statsadvokatene at gjennomgang av mobiltelefon ikke var et relevant etterforskningskritt i 23 av prosent av sakene (14 saker). Ingen av sakene der mobiltelefon var gjennomgått i den foreliggende undersøkelsen omhandler utelukkende befatning med narkotika til siktedes egen bruk.

Nivået på etterprøvarhet hva gjelder formål, metode og avgrensning av gjennomgangen er bedret sammenlignet med forrige undersøkelse. I enkelte saker manglet det imidlertid en uttømmende beskrivelse av hvordan politiet hadde gjennomgått telefonen og hva som ble funnet.

4.2.5 Forholdsmessighet og notoritet

Statsadvokatene har vurdert om ransakingene ble gjennomført så skånsomt som forholdene tillot. Dette er besvart bekreftende i 69 prosent av sakene. Det manglet opplysninger for å ta stilling til spørsmålet i 7 prosent av sakene, og i 24 prosent av sakene var spørsmålet ikke aktuelt. Det er altså ikke rapportert om noen saker der det er grunnlag for å si at kravet til skånsom gjennomføring ikke var oppfylt.

Flere av statsadvokatembetene har i sine rapporter bemerket at notoriteten er bedret sammenlignet med forrige undersøkelse. Dette gjelder både beskrivelsen av mistankegrunnlaget og polititjenestepersoners vurderinger knyttet til iverksettelse av ransaking, eventuelt valget om å kontakte jourhavende for å innhente beslutning om ransaking. Dette er en positiv utvikling, idet det bedrer domstolenes, og eventuelt påtalemyndighetens, muligheter for legalitetskontroll med tvangsmiddelbruk i straffesaker.

Rapport om ransaking og beslag ble skrevet i 99 prosent av sakene der det ble gjennomført ransaking. Av de 230 sakene hvor det var brukt tvangsmidler, svarte statsadvokaten at ransakingsrapporten eller anmeldelsen i saken inneholdt tilstrekkelig informasjon om mistankegrunnlaget i 92 prosent av sakene. Spørsmålet ble besvart med "Delvis" i 7 prosent i sakene, og negativt i 2 prosent av sakene.

Tredjemannsransaking ble ifølge statsadvokatene gjennomført i tre av sakene i utvalget, og disse tre sakene ble gjennomgått ved Riksadvokatembetet. En av sakene viste seg ikke å inneholde noen tredjemannsransaking. I de to andre sakene var det gjennomført ransaking av tredjemanns bolig. Det forelå ikke skriftlig beslutning om tredjemannsransaking i disse sakene. I én av de to sakene hadde en polititjenestemann uriktig ransaket tredjemanns bolig uten at det forelå beslutning fra retten eller påtalemyndigheten. Manglene i disse enkeltsakene er naturligvis ikke akseptable, men på grunn av det lave antallet saker der tredjemannsransaking var gjennomført, finner riksadvokaten ikke grunnlag for å trekke slutninger med overføringsverdi til hvordan politiet og påtalemyndigheten generelt praktiserer reglene om tredjemannsransaking.

4.3 Kroppslig undersøkelse

Direktiv nr. 2 i riksadvokatens brev av 9. april 2021 lyder: *"Det skal ikke gjennomføres tvungen rusmiddeltesting i form av blod- eller urinprøve etter straffeprosessloven § 157 for å bekrefte mistanke om bruk av narkotika alene."* I forrige undersøkelse ble det konstatert systematiske avvik fra dette direktivet, se den rapportens punkt. 6.3.2.

Statsadvokatembetene har i sine rapporter gitt uttrykk for at riksadvokatens direktiv nå følges. De nasjonale resultatene fra saksgjennomgangen etterlater også det samme inntrykket.

Av de 230 sakene der det var benyttet tvangsmidler var det tatt urin- eller blodprøve i 44 saker. I det store flertallet av disse sakene var det tale om rustesting i medhold av vegtrafikkloven § 22 a. Kroppslig undersøkelse var besluttet i medhold av straffeprosessloven § 157 i tre av sakene.

Riksadvokatene har gjennomgått de tre sakene. Én av sakene gjaldt et vegtrafikkforhold og skulle ikke vært med. Den andre saken gjaldt en sak der hovedsaken gjaldt alvorlige trusler. Den kroppslige undersøkelsen knytter seg dermed ikke til en mindre alvorlig narkotikasak og anses ikke relevant i denne sammenheng.

I den siste av de tre sakene ble undersøkelsen foretatt utelukkende for å avdekke eller bekrefte rusmiddelbruk. Den kroppslige undersøkelsen ble foretatt den 26. november 2020, altså nesten et halvt år før riksadvokatens brev av 9. april 2021. Saken er kommet med i utvalget fordi den var en del av et større sakskompleks som ble påtaleavgjort etter 9. april 2021. I og med at denne kroppslige undersøkelsen ble foretatt før riksadvokatens direktiv, anser vi den ikke relevant i forhold til denne undersøkelsens formål, nemlig å undersøke om de direktivene som ble gitt 9. april 2021 etterleves etter at direktivet ble formidlet.

Saksgjennomgangen viser en klar forbedring fra forrige undersøkelse og understøtter statsadvokatembetenes inntrykk av at rikadvokatens direktiv nr. 2 i brevet fra 9. april 2021 etterleves av politiet etter at direktivet ble gitt.

5 Avsluttende kommentar

Flere statsadvokatembeter melder at antall saker med kun bruk og besittelse er redusert fra forrige gjennomgang. Samtidig melder flere politidistrikt at patruljene oftere ringer inn til jourhavende jurist om spørsmål om ransaking enn tidligere, og at kompetansen og notoriteten rundt tvangsmiddelbruk er økt.

Alle statsadvokatembetene melder at deres saksgjennomgang viser at politidistriktenes bruk av tvangsmidler i all hovedsak er i tråd med føringene gitt i riksadvokatens brev av 9. april 2021. Statsadvokatenes vurdering er at politiet ikke aktivt forfølger bruk/besittelse av narkotika blant de rusavhengige, og straffesaker som omhandler dette har oppstått som følge av andre oppdrag som politiet har løst.

Statsadvokatenes rapporter tegner et noe ulikt bilde for så vidt gjelder behovet for ytterligere opplæring og fagledelsestiltak. Flere embeter melder at det ikke er behov for ytterligere tiltak og at eventuelle avvik meldes videre inn i linjen for oppfølging. Forskjellene i politidistriktenes behov gjør at riksadvokaten anser det hensiktsmessig at statsadvokatembetene selv igangsetter eventuelle tiltak for å redusere usikkerhet og øke kompetansen i politidistriktene.

Statsadvokatembetene overordnede inntrykk er at politidistriktene håndterer de mindre alvorlige narkotikasakene på en tilfredsstillende måte.

Når det gjelder *ransaking*, synes det fremdeles å være et visst behov for oppmerksomhet om anvendelsen av straffeprosessloven § 198 nr. 2, for å sikre at lovens rammer for beslutningsmyndighet ikke overskrides og unngå utilsiktet variasjon mellom politidistriktene.

En kan ikke se at det er behov for ytterligere oppfølging for så vidt gjelder reglene om *kroppslig undersøkelse*. Det bemerkes at rustesting fremdeles gjøres i sakene der det er mistanke om ruspåvirket kjøring, i tråd med den særskilte hjemmelen for rustesting av førere av motorvogn i vegtrafikkloven § 22 a. Det minnes om at det i riksadvokatens brev 9. april 2021 er avgrenset mot slike særskilte hjemler for rustesting mv.

Vedlegg

1. Riksadvokatens brev 9. april 2021
2. Riksadvokatens brev 7. april 2022
3. Riksadvokatens brev 13. mai 2022
4. Resultatene av statsadvokatenes gjennomgang av enkeltsaker: Nasjonale tall
5. Regional rapport fra Agder statsadvokatembeter
6. Regional rapport fra Hedmark og oppland statsadvokatembeter
7. Regional rapport fra Hordaland, Sogn og Fjordane statsadvokatembeter
8. Regional rapport fra Møre og Romsdal statsadvokatembeter
9. Regional rapport fra Nordland statsadvokatembeter
10. Regional rapport fra Oslo statsadvokatembeter
11. Regional rapport fra Rogaland statsadvokatembeter
12. Regional rapport fra Troms og Finnmark statsadvokatembeter
13. Regional rapport fra Trøndelag statsadvokatembeter
14. Regional rapport fra Vestfold, Telemark og Buskerud statsadvokatembeter